3. Şehir ve Özellikleri

Şehir; farklı iş, meslek, yapı ve insan çeşitliliğine sahiptir. Yirmi dört saat uyumayan insan gibidir. Hareketlilik şehirlerin temel özelliklerinden biridir. Şehir ile şehir halkı arasında sürekli bir etkileşim hâli söz konusudur. İnsanla sokak, yol, mabet, çarşı, pazar ve yönetim bir aradadır. Şehir, kendi sakinleriyle birlikte farklı bölgelerden gelenlerin yerleştiği bir mekândır. Şehrin nüfus yapısı ve diğer özellikleri, şehirlilerin birbirlerine tahammül etmesini gerekli kılar.

Şehirli olmak, yaşanan mekâna uyum gösteren insanlar arasındaki etkileşim ve davranışlarda ortaya çıkar. Şehirlilik, farklılıklara tahammül, mekânı kullanma anlayışı ve bir arada yaşama şuuru ile kazanılır.

Şehrin sakinlerinin şehrin kimliğini oluşturan inanç ve ideallere uygun davranması, şehrin kültüründen ve refahından yararlanması, şehri tanır hâle gelmesi, şehri sahiplenmesi ve yaşadığı şehre değer katacak bilince ulaşmasıyla şehirli kimliği ortaya çıkmış olur. Adaletle yönetilen böyle bir şehirde hayat kalitesi yükselir, toplumun refahı ve mutluluğu artar. Farabi böyle bir şehir için faziletli şehir ifadesini kullanır. Onu, sağlıklı bir vücuda benzetir.[10]

Görsel 6.4: Mevlana Türbesi ve Meydanı (Konya)

Görsel 6.5: Ulu Cami (Bursa)

Şehirlerin kendilerine özgü bir ruhu vardır. Bu özelliği tam olarak İslam şehirlerinde görmek mümkündür. Mabet, mektep, mahalle, sokak, ev, konuşulan dil, müzik, şiir, yeme içme ve giyim kuşam bu ruhtan izler taşır. İslam şehrinde komşuluk ilişkileri üst seviyededir. Çevre temizliğine ve tanzimine dikkat edilir. Sokak hayvanlarına mer-

10 Farabi, *el-Medinetü'l-Fazıla*, 80.

hamet edilir. Şehir, mensubu olduğu milletin kültür ve medeniyet birikimini nesilden nesile aktarımda önemli bir köprü vazifesine sahiptir.

Müslümanlar kendi hayat anlayışları doğrultusunda yeni şehirler kurmuşlar veya daha önceden kurulmuş olan bazı şehirleri yeniden planlamışlardır. İslamiyet'le birlikte şehircilik alanındaki ilk düzenlemeler Resulü Ekrem (sav) tarafından hicretten sonra kendisine nispetle **Medinetü'n-Nebi** adını alan Yesrib'de yapılmıştır.[11] Bu süreçte İslam şehir modeli ortaya çıkmıştır.[12] İslam şehrinin ortaya çıkmasında, İslamiyet'i bir bütün olarak yaşayabilmek, öğrenebilmek ve öğretebilmek için belirli iskân yerlerine ihtiyaç duyulması etkili olmuştur.

Bilgi Notu

İslamiyet'in şehri merkeze alan bakışında en önemli husus, temel kaidelerinin şehirleşmeyi öngörmesidir. Bunlardan birincisi namazdır. İslâm şehir hayatının en önemli prensibi olan namaz, cami veya mescitte yapılan bir ibadettir; toplu olarak kılınması teşvik edilmiştir.

Namazın kılınabilmesi için gerekli olan bazı şartlar İslam şehirlerinin yapısını büyük ölçüde etkilemiştir. (...) İkincisi Hac farizasıdır. Müslüman cemaatinin en büyük halkası olarak tezahür eder ve herkesi Mekke ve Medine'yi ziyarete yönlendirir. Üçüncüsü oruçtur. İslâm şehirlerinin belki de kendilerini en fazla birlik ruhu içinde hissetikleri aydır. Geceleri toplu kılınan teravih namazları, Kadir Gecesi'nin kutlanması ve fakirlere durumu müsait olanların sadaka vermesi şehir atmosferinin en yoğun olduğu hadiseyi göstermektedir. Dördüncü olarak zekat, cemaat hayatının temel direklerinden biridir ve insanları yerleşik hayat içerisinde cemaat ruhu ile biribirine bağlayan en önemli unsurdur. Ayrıca bu inanç üzerine bina olan vakıf sistemi ve kurumlaşması İslâm şehirlerinin en önemli hususiyetini teşkil etmektedir. (...)

(Gül, *İslâm Şehrinin Doğuşu*, 82)

Medine-i Münevvere, inancın şehirli toplum üzerindeki etkisi yönüyle İslam şehirlerine örnek olmuştur. Cuma namazının cemaatle kılınmasının gerekliliği ve birçok ibadetin düzenli bir şekilde ifa edilmesi zorunluluğu, yerleşik bir hayatı gerektirmiş ve şehirleşmeyi hızlandırmıştır. Hz. Muhammed (sav), zorluklarına rağmen şehir hayatının insanlar için daha hayırlı olduğunu söyleyerek yerleşik hayatı ve şehirleşmeyi tavsiye etmiştir. Şehrin imarını ele alarak yolların genişliğini belirlemiş, Müslümanların birbirine ve başkalarına eziyet verecek davranışlardan uzak durmalarını istemiştir. Hazine gelirlerinin artması üzerine geniş ve güzel evler inşa edilmiş, kenar mahalleler şehirle bütünleştirilmiş, mezarlık şehrin planına dâhil edilmiştir.

Medine, Basra, Kufe, Bağdat, Fustat gibi İslam şehirleri, doğrudan Müslümanlar tarafından kurulmuştur. İslam'ın üç kıtaya yayılmasıyla İslam coğrafyasının

11 Harman, "İdris", 21/479.
12 Küçükaşçı, "Şehir", 38/444.

sınırlarına katılan şehirler ise zamanla İslam şehri kimliği kazanmıştır. İslam şehirlerinde medeniyetin hızla gelişmesi VII-XI. yüzyıllar arasında gerçekleşmiştir.

Karşılaştıralım

Bu ülke, dünyanın belki en güzel memleketi! Allah Teala güzellikleri öbür ülkelere ayrı ayrı dağıtırken burada hepsini bir araya toplamış. Anadolu'ya geldiğimizde hangi zaviyeye gittiysek büyük alaka gördük. Kadın erkek herkes bize ikramda bulunmakta yarışıyordu.

Antalya'ya vardığımda medresede konakladım. Şehir merkezinde bir Cuma Camii, medrese, pek çok hamam, gayet düzenli planıyla kalabalık ve zengin çarşılar bulunmaktadır. Cuma Camii'nde güzel sesli gençlerin her gün ikindiden sonra Fetih, Mülk ve Nebe surelerini okumaları köklü bir adettir. Kahire, İskenderiye ve Suriye tüccarları bu şehre gelip alışveriş ederler. Hristiyan tüccarlar etrafı duvarla çevrili bir semtte oturuyor. Rumlar ve Yahudilerin kendilerine ait mahalleleri var. Müslüman ahali ise şehrin tam merkezinde yaşamaktadır. Mahallelerin ve şehrin etrafı surlarla çevrilidir.

(bk. İbni Battuta Tanci, *İbni Battuta Seyahatnamesi*, 401-404)

Metne göre XIV. yüzyılda Anadolu'yu gezen İbni Battuta İslam şehirlerinin hangi niteliklerini ön plana çıkarmıştır?

3.1. Şehrin Düzeni ve Fiziki Unsurları

Müslümanlar, şehirleri yaşanabilecek şekilde planlarlar. Şehri güzelleştiriler. İnsan ve mekân arasında uyum sağlanmasına dikkat edilir. Her şehrin bir Medinetüsselam olması amaçlanır. İslam şehirleri, canlılara ve çevreye değer kazandıracak şekilde imar edilir.